

po poklicu tkalec, je bil pri naborni komisiji spoznan za sposobnega vojaške službe. V odločitvi naborne komisije so zapisali še: »*Koraka prvi, ker se je na goljufivi način zamenjal s svojim bratom (št. 3547). Napoten 18. 12. 1812 v Ilirski polk. Odhodna kontrolna št. 2, št. ukaza 1. Vključen 16. 1. 1813 pod št. 6256.*«

Statistične tabele po distriktih in kantonih, ki jih je poustvaril Adrijan Kopitar, predstavljajo najobsežnejši del knjige. Nabor obdelanih podatkov predstavlja, kakor navaja avtor, izvrsten vir ne le za zgodovinarje, pač pa tudi za strokovnjake drugih strok (npr. zgodovinarje medicine, sociologe itd.), saj je iz njih mogoče izvesti več o socialnem in zdravstvenem stanju, družinskih vezeh in poklicni strukturi obravnavanih nabornikov kakor tudi o njihovih imenih in priimkih. Čeprav so slednji posebej obravnavani in predstavljeni na koncu knjige, bo raziskovalcem lokalne zgodovine ali zgodovine posameznika nadvse v pomoč knjigi priložen CD, na katerem poleg posnetkov originalnih knjig najdemo tudi v skupni Excelovi tabeli zbrane in predstavljene vse slovenjene izpise podatkov o rekrutih.

Lično oblikovana knjiga z bogatim slikovnim gradivom in izjemno količino podatkov, ki sta jih v precej zamudnem delu zbrala in obdelala avtorja, ima gotovo še to prednost, da je dvojezična – vsakemu slovenskemu poglavju namreč sledi poglavje v francoskem jeziku. To seveda pomeni, da so knjiga in priloženi podatki na CD-ju dostopni tudi širšemu krogu, predvsem tujim raziskovalcem in zgodovinarjem, ki se ukvarjajo z Napoleonovo armado.

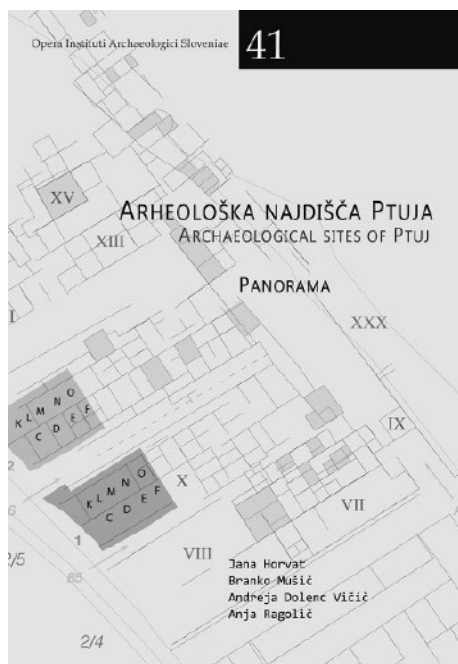
Janez Šumrada in Adrijan Kopitar sta z objavo teh dragocenih in bogatih virov v knjigi *Kranjski Janezi, Napoleonovi*

soldati tako ustvarila referenčno izhodišče za vse tiste zgodovinarje, ki se bolj podrobno posvečajo obdobju Napoleonovih vojn in zgodovini oboroženih sil v tem obdobju. Ob tem velja pripomniti, da je njuno delo mogoče razumeti tudi kot spodbudo, da bi se tudi v slovenskem prostoru nekoliko bolj posvetili sistematičnemu preučevanju tovrstnih vojaških tematik, ko so možje in fantje z današnjega slovenskega prostora v različnih časovnih obdobjih (ne le v 20. stoletju!) službovali v različnih uniformah. Ne glede na to pa je potrebno izpostaviti, da lahko sedaj na uvodoma zastavljeno vprašanje rodoslovcev – kje je mogoče izvesti še kaj več – po zaslugi Janeza Šumrade in Adrijana Kopitarja – podamo tudi ustrezen odgovor.

Miha Šimac

JANA HORVAT, BRANKO MUŠIČ, ANDREJA DOLENC VIČIČ, ANJA RAGOLIČ: ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA PTUJA. Panorama. Ljubljana: založba ZRC, 2020, 192 str. (zbirka Opera Instituti Archaeologici Sloveniae; 41)

V času, ko je zaradi epidemije novega korona virusa raziskovalno in publicistično delo dobilo nove oblike pojavljanja v širši javnosti, je pri Založbi ZRC izšla že 41. monografija iz serije Opera Instituti Archaeologici Sloveniae ter hkrati druga v vrsti publikacij Arheološka najdišča Ptuj. Prvo monografijo na temo ptujskih arheoloških najdišč sta v letu 2010 napisali

sodelavki Inštituta za arheologijo pri ZRC SAZU izr. prof. dr. Jana Horvat in Andreja Dolenc Vičič ob podpori Marjane Tomanič Jevremov (Pokrajinski muzej Ptuj) in Marije Lubšina Tušek (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor). Publikacija z naslovom *Arheološka najdišča Ptuja. Rabelčja vas* predstavlja obsežno in z najdbami izjemno bogato najdišče na severovzhodnem robu mesta, kjer so v sedemdesetih letih 20. stoletja začeli graditi veliko blokovsko naselje, ob tem pa precej nepričakovano odkrili obrtne delavnice velikih razsežnosti. Mnogi se še spominjamo ostrih polemik med stroko in investitorji, ki jim zakonodaja nalaga plačilo arheoloških raziskav na gradbenem terenu; prvi so ne povsem enotno vztrajali pri skrbnih raziskavah in se pri tem opirali na za-

kon o varovanju kulturne dediščine, drugi so zaradi povečanih stroškov in časovnega zamika gradnje želeli uničiti arheološke ostaline in pri tem v enem delu celo »uspehi«. Polemika je zajela širšo javnost in celo na prvih straneh uglednega časopisa *Delo* smo lahko brali o »žličkarjih« (tako so novinarji opisali arheologe), ki da zavirajo družbeni napredek, medtem ko naj bi nekateri Ptujčani prebivali pod polivinilom, saj naj bi se jim selitev v obljubljen stanovanja vse bolj odmikala. Zadnja trditev je bila seveda izmišljotina politikov, ki so podpirali investitorje. Z velikimi organizacijskimi napori so arheologi, ki so jim priskočili na pomoč kolegi iz več arheoloških ustanov takratne Jugoslavije, območje Rabelčje vasi raziskali, seveda le v mejah načrtovanih gradenj. Izkazalo se je, da je imel areal, ki je obsegal tretjino zemljišča antične Petovione, v času antike izrazito obrtni, morda bi celo smeli reči industrijski značaj. Velike količine pridobljenega gradiva še vedno čakajo na podrobno obravnavo, dr. Jana Horvat pa je ocenila, da je pred sistematičnim analiziranjem izkopanega gradiva potrebno narediti celovit pregled območja, ki bo omogočal dobro orientacijo v prostoru in času.¹ Pri tem sta imeli avtorici monografije dobro osnovo v *Temeljni topografski zbirki arheoloških najdišč Ptuja*; podatkovno zbirko so uredili na Inštitutu za arheologijo na začetku devetdesetih let. Monografija o Rabelčji vasi ponuja nadvse sistematičen in natančno zasnovan pregled območja, ki je razdeljeno na manjše enote, poimenovane po aktualnih ulicah,

¹ Predgovor, v: Jana Horvat, Andreja Dolenc Vičič, *Arheološka najdišča Ptuja. Rabelčja vas*, str. 9. Monografija vsebuje tudi seznam relevantne literature.

pomembnejših stavbah, včasih pa sta se avtorici poslužili tudi starejših imen. Avtorici sta uskladili starejše naključne najdbe in raziskave s tistimi iz zadnjih štiridesetih let, kar sta ponazorili tudi s tabelo – najstarejša vpisana letnica naključne najdbe je 1818, najstarejše načrtovano izkopavanje pa so leta 1897 organizirali člani Muzejskega društva. Glavnina zaščitnih izkopavanj v Rabelčji vasi je potekala v sedemdesetih in osemdesetih letih, a katalogi zajemajo tudi kasnejše raziskave, tudi izkopavanja v letih 2009/2010, ki so bila uvod v gradnjo prizidka k Osnovni šoli Ljudski vrt. Katalog najdišč je urejen kronološko (prazgodovina, rimska doba, zgodnji srednji vek ter pozni srednji in novi vek), kar je bila osnova za sežeto poselitveno zgodovino območja, s katero se zaključuje razprava v publikaciji. Monografijo o Rabelčji vasi odlikuje skrbno izoblikovan sistem, ki bralca vedno znova napotuje k ogledu priloženih kart, kar omogoča sprotno orientacijo v prostoru in času ter lajša prebiranje starejših kart ptujskih arheoloških najdišč.

Podobne metode razumevanja prostora je dr. Jana Horvat, ki vodi celoten projekt raziskovanja in urejanja Panorame, uporabila tudi ob pripravi monografije *Arheološka najdišča Ptujja*. K pisanju prispevkov je povabila še doc. dr. Branka Mušiča (Gearh d. o. o. in Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani) ter dr. Anjo Ragolič in Andrejo Dolenc Vičič

(Inštitut za arheologijo ZRC SAZU). Temeljni cilj avtorjev je ostal enak: dobra orientacija v prostoru in skrbno kartiranje najdb. Vendar je območje Panorame bistveno drugačno od arheoloških najdišč v Rabelčji vasi, zato se monografiji v podajanju ugotovitev o pretekli naselitvi razlikujeta. Panorama kot arheološko območje v slovenskem prostoru precej izstopa, saj je bila naseljena šele v obdobju antike,² po propadu antične Petovione pa se je spremenila v kmetijsko zemljišče. Vse do pred kratkim je bil na Panorami sadovnjak, večjih posegov v zemljo, ki bi bistveno poškodovali antične plasti, pa ni bilo. Edino gradnja vodohrama v letu 1948, ki je žal potekala brez arheološkega nadzora, je povzročila večjo škodo. Antično poselitev na Panorami dokazujejo naključne najdbe iz preteklosti, ozko zamejena izkopavanja oziroma bolj arheološki nadzori nad manjšimi posegi v novejšem času in redke načrtne raziskave, najbolj nazorne pa so geofizikalne raziskave, ki so potekale v letih 2007, 2012 in 2015. Smeli bi govoriti o skorajda nedotaknjenem najdišču, ki ga je v tem svojstvu treba varovati in vse raziskave izpeljati kar se da natančno in z najsoodobnejšimi metodami. Na srečo so se vsaj na področju arheološko bogatih zemljišč razmere v Sloveniji in tudi na Ptujju v zadnjih desetletjih izboljšale. Na Mestni občini Ptuj so se leta 2015 odločili, da Panoramo postopoma uredijo v arheološki park in v ta namen so

² Edini doslej najdeni predmeti, ki so starejši od rimske antike, so latenska bronasta zapestnica in več odlomkov latenskih keramičnih posod, ki so jih v letu 1936/37 naključno našli na severnem pobočju Panorame. Glej: Jana Horvat, Branko Mušič, Andreja Dolenc Vičič, Panorama v antiki, v: Jana Horvat, Branko Mušič, Andreja Dolenc Vičič, Anja Ragolič, *Arheološka najdišča Ptujja. Panorama*, Ljubljana 2020, str. 47, 51.

pri Restavratorskem centru Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije leta 2018 naročili konservatorski načrt. Del tega dolgoročnega projekta je že izveden in ena najbolj spodbudnih novic je, da so potke, ki so jih uredili po trasah nekdanjih antičnih ulic in ki vzhajajo hriba povezujejo z vrhom, priljubljeno sprehajališče Ptujčanov. Pohodniki med hojo lahko postojijo ob pojasnilnih tablah in ob replikah nekaj izbranih kamnitih spomenikov, postavljenih na mestu odkritja, nazadnje pa so nagrajeni s prelepimi razgledi na grad in na stari tok Drave. Razkošje razgledov je ne nazadnje botrovalo imenu položne vzpetine nasproti grajskega hriba.

V uvodnem prispevku se seznanimo s kratko zgodovinsko oznako Petovione in griča Panorama, sledi pregled dosedanjih arheoloških odkritij ter pojasnilo, kako so se avtorji lotili projekta. Arheološka odkritja na Panorami se nizajo od leta 1816, ko je bila na severnem pobočju hriba evidentirana prva naključna najdba – sarkofag in opeka z žigom XIII. dvojne legije. Prvo sondiranje je potekalo v letu 1907, prva večja izkopavanja pa v letu 1911. Velika odlika najnovejših raziskav je uporaba geofizikalnih metod. Dr. Branko Mušič je s sodelavci opravljal geofizikalne raziskave v letih 2007, 2012 in 2015, pri čemer je uporabljal georadarsko, magnetno in upornostno metodo. S primerjavo in kombinacijo izsledkov je lahko podal poselitveno sliko na večjem delu najdišča. Poselitev je bila zgoščena na južnem vrhu hriba ter na njegovem jugovzhodnem, jugozahod-

nem in severovzhodnem pobočju, posnetki pa ponujajo fascinanten vpogled v strukturo stavb, ulic in vmesnih prostorov.³ Največji obseg je ta predel mesta imel v 2. in 3. stoletju, ki je tudi sicer doba petovionskega razcveta, nato pa se je mesto polagoma krčilo, območja opuščeni bivališč pa so začeli uporabljati za pokope. Tako je bilo tudi na Panorami odkritih več grobov iz pozne antične dobe.

Raziskovalci so celotno Panoramo razdelili na pet območij, ki so jih oštevilčili in razdelili še na podobmočja. Analizi najdb v monografiji sledimo po območjih; ločeno so predstavljene rezultati geofizikalnih raziskav in ugotovitve starejših arheologov, ki temeljijo na naključnih najdbah ali na izkopavanjih oziroma sondiranjih. Veliko skrb so avtorji posvetili natančnemu lociranju starejših najdb, kolikor so to omogočali najdiščni podatki, ki jih v preteklosti žal niso vedno dovolj skrbno beležili. A so dobro usklajeni stari podatki in rezultati georadarskih raziskav večkrat omogočili trdnjše interpretacije urbane strukture enega najpomembnejših in zdi se, da tudi enega najrazkošnejših delov antične Petovione, ki se je razvil v neposredni bližini foruma. Fragmente zidov in drugih arhitekturnih ostalin je bilo v precej primerih mogoče izrisati v presenetljivo razsežne stavbe z več nizi velikih prostorov, med stavbami, ki so jih raziskovalci označili z rimskimi številkami, pa tečejo smotrno načrtane ulice in trgi. Ulice in ceste, ki sledijo smeri severozahod-jugovzhod, so označene z veliko črko A in zaporedno številko,

³ Branko Mušič, Geofizikalne raziskave, v: Jana Horvat et al., *Arheološka najdišča Ptuja. Panorama*, Ljubljana 2020, str. 13–27.

tiste, ki so nanje pravokotne, torej so usmerjene od jugozahoda proti severovzhodu, so številčene ob veliki črki B, ena sama cesta pa teče diagonalno preko hriba v smeri sever-jug in je na kartah označena z veliko črko C. Po grebenu hriba ob cesti, označeni kot A3, je po vsej verjetnosti teklo obzidje s pravokotnimi stolpi na notranji strani.

Vsem zgradbam seveda ni bilo mogoče določiti namembnosti. Za zgradbo s številko XIV v območju 2/7 sta bili ugotovljeni dve gradbeni fazi, njena posebnost pa je okrogel prostor znotraj strukture in še trije zidovi s polkrožnimi temelji, v neposredni bližini pa so bili odkriti deli peristila. Ostaline zgradbe XIV avtorji interpretirajo kot razkošen *domus* ali tudi kot terme, kar je bila misel Balduina Sarie, ki je na tem predelu izkopaval v letu 1913. Nekaj prostorov je bilo ogrevanih, enega od polkrožno oblikovanih prostorov pa so interpretirali kot kopalno kad; na kartah je označena kot stavba XVI. O razkošju pričajo tudi drobne najdbe.⁴ Velikega pomena so ostaline zgodnje-krščanske cerkve, ki so jih leta 1983 odkrili med sondiranjem v bližini vrha Panorame. Da gre za zgodnjekrščanski objekt, dokazujejo ostanki mozaika, deli kamnite opreme z reliefnimi okrasi, čemur je treba dodati še dele oltarne pregrade, ki so bili na tem mestu odkriti že leta 1936.⁵ Prav na vrhu Panorame, kjer od leta 1948 stoji vodohram, sta v

letih 1911 in 1913 izkopavala Mihovil Abramič in Balduin Saria. Ker so vodohram gradili brez sodelovanja arheologov, ugotovitev z začetka 20. stoletja ni več mogoče preveriti. Na vrhu hriba je bila pomembnejša stavba, morda svetišče ali pa manjša trdnjava, vezana na obzidje, ki je teklo po grebenu. Nekaj najdb priča o prisotnosti vojaščine (na primer ličnica čelade iz 1. stoletja) še iz časa, ko sta v Petovion bivali VIII. Avgustova in XIII. dvojna legija. Da so se na vrhu Panorame izvajali kulturni obredi, sporočajo Jupitrov oltarček, posvetilna napisa in izjemno zanimive svinčene votivne figurice. Na tem predelu je dokazana še livarska delavnica, v njeni bližini pa so bile tudi lončarske peči. V času postopnega propadanja rimskega cesarstva so stavbe na vrhu Panorame opuščali, njihove ruševine pa so v 4. stoletju postale zavetje za grobove.

Poglavjem Pregled arheoloških odkritij ter izhodišča analize,⁶ Geofizikalne raziskave,⁷ Opisi arheoloških ostankov⁸ in Panorama v antiki⁹ sledita seznam literature in angleški prevod povzetkov, nato pa se lahko poglobimo v Katalog kamnitih spomenikov, ki ga je sestavila dr. Anja Ragolič; katalog je v celoti preveden v angleščino. Vse karte, ki nepogrešljivo pojasnjujejo besedila, so zbrane v zadnjem delu publikacije.

Katalog kamnitih spomenikov je razdeljen na podpoglavja, ki predstavljajo

⁴ Jana Horvat, Branko Mušič, Andreja Dolenc Vičič, Opisi arheoloških ostankov, v: Jana Horvat et al., *Arheološka najdišča Ptuja. Panorama*, Ljubljana 2020, str. 39.

⁵ Ibid., str. 40–41.

⁶ Avtorici Jana Horvat in Andreja Dolenc Vičič.

⁷ Avtor Branko Mušič.

⁸ Avtorji Jana Horvat, Branko Mušič in Andreja Dolenc Vičič.

⁹ Avtorji Jana Horvat, Branko Mušič in Andreja Dolenc Vičič.

votivne in nagrobne spomenike ter nenapisano gradivo. Seveda je bilo na Panorami najdenih tudi precej predmetov, ki niso kamniti. Izpostaviti kaže več kovinskih fragmentov vojaške opreme, odkritih že v letih 1911 in 1913, v letu 2017 pa je bila najdena še ličnica čelade, kar vse dokazuje prisotnost vojaščine. Velikega pomena so dokazi o zgodnjekrščanskem cerkvenem objektu (mozaiki, deli oltarne pregrade), odkriti v letih 1936 in 1983. V zadnjem obdobju so bili najdeni odlomki svinčenih kipcev, ki pričajo o poganskih kultih. V letu 2017 sta bila ob severovzhodnem pobočju hriba, zelo blizu ceste, ki razmejuje Panoramo in grajski grič, najdena dva fragmenta kipa v naravni velikosti, vlitega v bakrovi zlitini; posebej zanimivo je detajlno oblikovano uho. Domnevati smemo, da je neposredno ob mestni vpadnici stala statua, ki je predstavljala božanstvo ali mestnega veljaka.

Sicer pa doslej znano kamnito gradivo s Panorame dokazuje pestro versko podobo antičnega mesta, kjer niso častili le uradnih antičnih božanstev in Mitre in kjer so se v poznem antičnem obdobju odločali tudi za krščanstvo. V Petovioni (in tudi na Panorami) so gojili tudi druge kulte. Izpostavimo dva. Leta 1983 je bil med arheološkim nadzorom odkrit sarkofag, sestavljen iz sedmih reliefnih plošč z upodobitvami Nutric. Skeletni grob je datiran v 4. stoletje, reliefne plošče pa so starejše, večinoma iz sredine ali druge polovice 2. stoletja. V Petovioni je bil kult Dojilj

ali Nutric, ki so jim priporočali novorojence, zelo razširjen, je pa redke keltski element, ki se je ohranil v antični čas.¹⁰ Najdbi iz leta 1983 je potrebno dodati še v letu 1911 odkriti kamniti kipec Nutrice (datiran v drugo polovico 2. ali na začetek 3. stoletja); kipec ni najbolje ohranjen, je pa dragocen, saj so tridimenzionalne kamnite upodobitve Nutric redke, za zasebno rabo so običajno uporabljali glinaste figure.¹¹ Posebnega pomena je tudi kult podonavskih konjenikov, ki ga na Panorami dokazuje več najdb, ena v celoti ohranjena reliefna plošča in več fragmentov. Odkrili že jih že leta 1911, o njih pa je pisal Mihovil Abramič (1914 in 1925).¹² Kult podonavskih konjenikov je izpričan na osrednjem in spodnjedonavskem območju in ga slabo poznamo, saj literarni viri o njem ne govorijo; očitno gre za mistični kult.

Monografija o Panorami obravnava arheološke podatke, ki so se nabrali vse do natisa publikacije. Vendar gre za dolgoročno zasnovan projekt in dela se neprekinjeno nadaljujejo. V letošnjem maju je dr. Branko Mušič začel z geofizikalnimi raziskavami na območju sedla in severovzhodnega dela Panorame, kjer dosedanje raziskave niso ponudile dovolj podatkov. Arheološke plasti so na tem predelu globlje, zato je bilo potrebno uvesti drugačno tehnologijo; obdelava podatkov še ni zaključena, a je že znano, da so tudi na tem delu vzpetine pod površjem arhitekturne ostaline in dodatne poti. V avgustu pa so se pod vodstvom dr. Jane Horvat

¹⁰ Anja Ragolič, Katalog kamnitih spomenikov, v: Jana Horvat et al., *Arheološka najdišča Ptuja. Panorama*, Ljubljana 2020, str. 87–94.

¹¹ Ibid., str. 122.

¹² Ibid., str. 123–128.

začela sondiranja na vrhu Panorame, kjer so že znane arhitekturne ostaline, interpretirane kot obzidje s stolpom. Cilj izkopavanja bo preverjanje indicov o vojaški prisotnosti na Panoramah v 1. stoletju.¹³ Večina arheologov je doslej menila, da je bil osrednji vojaški tabor v Petovionih po vsej verjetnosti na desnem bregu Drave, na zemljišču, ki naj bi ga v 3. stoletju odplavila reka ob veliki povodnji. Obstaja pa tudi domneva, da je bil tabor lociran na območju Panorame in Vičave. Hkrati je že stekel mednarodni aplikativni projekt *Transfer*, katerega namen je vzpostaviti upravljavski načrt za Arheološki park Petovione, se pravi za prihodnjo ureditev Panorame.

Monografija o antičnem najdišču na ptujski Panoramah je dragoceno znanstveno delo. Odlikuje jo pregledna sistematičnost pri urejanju znanih podatkov, hkrati pa nas razveseljuje, da arheologi tudi pri nas vse bolj izkoriščajo možnosti neinvazivnih geofizikalnih raziskav. V arheološko tako bogatih okoljih, kot je prostor sodobnega Ptuja, so tovrstne metode najboljši garant, da se v imenu dozdevnega »napredka« ne bodo več dogajali uničevalni posegi v zgodovinsko pričevalna zemljišča. Nove ugotovitve o poselitvi Panorame in nastajanju arheološkega parka so tudi obliž na rano, ki je neizbrisno zaznamovala mesto z ukinitvijo muzejskih arheoloških zbirk v nekdanjem dominikanskem samostanu v letu 2011. To nerazumno potezo, ki se je je domislil takratni župan ob soglasju mestnega sveta, bodo ptujski muzealci lahko sanirali le z veliko napori in vztrajnosti, pri čemer bodo potrebovali podporo lokalnih in državnih oblasti,

kakor seveda tudi široke strokovne in laične javnosti. Aktualni projekt raziskovanja in urejanja Panorame v arheološki park, ki poteka pod strokovnim vodstvom osrednje slovenske raziskovalne ustanove za arheologijo in ob financiranju iz občinskih, državnih in evropskih virov, bo (tako upamo) pomagal v širši javnosti uveljaviti prepričanje, da je mesto Ptuj izjemno arheološko najdišče ne le v slovenskem, pač pa v evropskem merilu in da kaže v razumevanje njegove antične podobe vložiti vse razpoložljive moči.

Marjeta Ciglenečki

JOŽEK HORVAT MUC: PUŠČA, NAJVEČJE ROMSKO NASELJE V SLOVENIJI. Murska Sobota: Romani Union: Zveza Romov Slovenije, 2020, 260 str.

Mag. Jožek Horvat Muc je prav gotovo eden najbolj prodornih in prepoznavnih romskih raziskovalnih in literarnih ustvarjalcev v slovenskem prostoru, ki ima v bogatem opusu več kot trideset različnih del. Ta zajemajo strokovno-literarna dela o romskem jeziku, zgodovini in kulturi, pa tudi dramska in pesniška dela. Je eden redkih romskih avtorjev na Slovenskem, ki se kot literarni ustvarjalec izraža v maternem, torej v romskem jeziku. Pred časom je izdal novo knjigo in z njo postavil svojevrstni spomenik enemu najbolj znanih romskih naselij v Sloveniji – Pušči

¹³ Informacije mi je posredovala dr. Jana Horvat.